

ЗАПЕРЕЧНІ ЗАЙМЕННИКИ У ПЛОЩИНІ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ ОМОНІМІЇ

NEGATIVE PRONOUNS IN THE FIELD OF FUNCTIONAL HOMONYMY

Глібчук Н.М.,

orcid.org/0009-0008-2387-4022

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови імені професора І. Ковалика

Львівського національного університету імені Івана Франка

У статті в теоретичному і практичному аспектах розглянуто заперечні займенники української мови у площині функціональної омонімії та синкретизму. Здійснено спробу розкрити механізм утворення похідних мовних одиниць із урахуванням трьох основних критеріїв виділення частин мови: семантичного, морфологічного, синтаксичного. З'ясовано семантичні передумови, причини та закономірності транспозитивних процесів, у яких беруть участь займенникові словоформи. Продемонстровано багатьма контекстами, що абстрактний та широкий характер займенникової семантики закономірно стає підґрунтям транспозиційних процесів. Висвітлено явища адвербіалізації, субстантивації, ад'єктивації заперечних займенників, при цьому враховано синкретичну природу аналізованих транспозитивів. Осмислено конкретні випадки переходу займенників у лексико-граматичні класи прислівника, іменника, прикметника. Проаналізовано ті морфолого-синтаксичні зміни, яких зазнають твірні слова в процесі транспозиції. Окреслено місце займенника в системі частин мови. Наведено приклади омонімів, до складу яких входять заперечні займенники. Простежено динамічні процеси в системі частин мови, виявлено складні системні зв'язки й відношення між словами в морфології. Перехід заперечних займенників у прислівники, який можна простежити у контексті, супроводжується внутрішньою зміною загальночастининомовного значення вказівності на ознаковість. Транспозиція твірних слів в іменник та прикметник відповідно демонструє нові категоріальні значення похідних одиниць – предметність та атрибутивність. Водночас виявлено спільність семи чи сем мотивувальних слів і похідних, що дає підстави розглядати омоніми функціональних омонімів як синкретичні утворення. Доведено, що опис транспозиційних явищ на прикладі заперечних займенників допоможе у вирішенні складної проблеми визначення частининомовного статусу однозвучних слів, яка виникає у практичному курсі морфології сучасної української мови.

Ключові слова: займенник, іменник, прислівник, прикметник, транспозиція, транспозит, міжчастининомовна омонімія, функціональна омонімія, субстантивація, ад'єктивація, адвербіалізація, синкретизм, лексико-граматичні класи слів.

The article examines theoretical and practical aspects of negative pronouns in the Ukrainian language from the perspective of functional homonymy and syncretism. It attempts to reveal the mechanism of formation of the derived linguistic units, considering three main criteria for distinguishing parts of speech: semantic, morphological, and syntactic. The study identifies semantic conditions, reasons, and patterns of transposition processes where pronouns are involved. Many examples demonstrate that the abstract and broad nature of the pronoun semantics naturally becomes the basis of transposition processes. The phenomena of adverbialization, substantivation, and adjectivization of negative pronouns are highlighted while considering the syncretic nature of the analyzed transposits. Specific cases of the transition of pronouns into the lexical-grammatical classes of an adverb, noun, and adjective are analyzed. The morphological and syntactic changes that words undergo in the transposition process are described. The pronoun's place in the system of parts of speech is outlined. Examples of homonym pairs that include negative pronouns are given. Dynamic processes in the system of parts of speech are traced, and complex systemic connections and relations between words in morphology are revealed. The transition of negative pronouns into adverbs, which can be traced in the context, is accompanied by an internal change in the general part-of-speech meaning of indicativeness into characteristic. Therefore, the transposition of derivational words into nouns and adjectives demonstrates new categorical meanings of the derived units – objectivity and attribution. At the same time, the study has revealed common seme or semes of the original words and derivatives, which gives grounds to consider homonym pairs of functional homonyms as syncretic formations. It has been proven that the description of transposition phenomena using the example of negative pronouns helps in solving the complex problem of determining the part-of-speech of homophones, which arises in the practical course of morphology of the modern Ukrainian language.

Key words: pronoun, noun, adverb, adjective, transposition, transposit, lexico-grammatical homonymy, functional homonymy, substantivation, adjectivization, adverbialization, syncretism, lexical-grammatical classes of words.

Постановка проблеми. У практичному курсі морфології інколи нелегко визначити частиномовну належність слова, а тим більше тоді, коли маємо справу з однозвучними мовними одиницями, які належать до різних лексико-граматичних класів, тобто з міжчастининомовними омонімами. До складу таких одиниць зараховують займенники, які виступають еквівалентами імен-

ників, прикметників і числівників, даючи найзагальніше уявлення про предметність, ознаку й число. «До класу займенників належать групи слів, які є найзагальнішим позначенням предметів, істот, явищ, понять або ознак. У процесі мовлення, за конкретних умов, займенники набирають значення дійсних осіб, речей, ознак. Завдяки такій семантиці займенники вживаються дуже

широко, тому-то, незважаючи на порівняно невелику кількість займенникових слів, вага їх у мовленні досить велика» [31, с. 266].

Українські лінгвісти по-різному бачать місце таких специфічних слів у системі частин мови. І. Вихованець, К. Городенська у «Теоретичній морфології української мови» виділяють 4 типи займенникових слів: займенникові іменники, займенникові прикметники, займенникові числівники, займенникові прислівники [2, с. 184–214]. На їхню думку, «своєрідність займенникових слів полягає в тому, що вони заступають відповідні частини мови, стаючи лексико-семантичними еквівалентами іменників, прикметників, числівників, прислівників» [2, с. 185]. В академічному виданні «Сучасна українська мова. Морфологія» І. Матвіяк пише: «З методичних міркувань доцільніше розглядати займенники як частину мови в традиційному плані» [31, с. 266]. Без сумніву, причина різних поглядів учених на цей клас слів зумовлена специфікою їх семантики, якій властивий високий ступінь абстрактності. За висловом І. Вихованця, «у займенникових словах наявне специфічне співвідношення семантики у сфері мови й мовлення: узагальнено-вказівний характер їхньої категорійної семантики в мові й мовленнєва опосередкованість їхніх лексичних значень, пов'язана з конкретною ситуацією, з відповідним контекстом» [2, с. 184].

Досить часто на практиці не можна провести чіткої межі між заперечними займенниками та їхніми функціональними омонімами. Тільки контекст допомагає встановити лексико-граматичний статус проблемних слів, які охоплені явищами міжчастиномовної омонімії. На думку О. Тараненка, «міжчастиномовні омоніми – слова або їхні окремі граматичні форми (омоформи), що, зберігаючи семантичні зв'язки на рівні лексичних значень (оскільки це однокореневі слова), набули різних граматично-категоріальних значень» [32, с. 402]. Не завжди відношеннями міжчастиномовної омонімії охоплені етимологічно споріднені слова (нерідко в омокомплексі об'єднуються різні за походженням одиниці), тому це визначення потребує деяких уточнень. Суть нашого підходу полягає в «розширенні» обсягу поняття міжчастиномовної омонімії. На наш погляд, міжчастиномовні омоніми – це етимологічно споріднені слова і такі, що на сучасному етапі розвитку мови сприймаються як різні за походженням, але збігаються в одній, кількох чи всіх словоформах та належать до різних лексико-граматичних класів (a^{1-4} – сполучник, вигук, частка, іменник; $ба^{1-3}$ – вигук, частка, сполучник, *багато*¹⁻³ – прислівник, числівник, іменник; *близько*¹⁻² – прислівник, при-

йменник; *гірко*¹⁻² – прислівник, вигук; *ганьба*¹⁻³ – іменник, прислівник, вигук). Міжчастиномовні омоніми поділяємо на лексико-граматичні та функціональні. Наголошуємо, що лексико-граматична омонімія – це сфера мови, а функціональна омонімія – це сфера мовлення. Хоча лексико-граматичні омоніми виявляємо у мовленні, вони вже стали надбанням мовної системи, тобто закріпили в ній свій частиномовний статус, функціональні омоніми є явищем набагато складнішим і піддаються дослідженню значно важче, бо вони, змінивши свою типову синтаксичну функцію на нетипову, поступово входять до інших лексико-граматичних класів, чим засвідчують динамічні процеси всередині них. «Функціональні омоніми – це однакові за звучанням етимологічно споріднені слова чи окремі словоформи, що належать до різних частин мови (*авансом*¹⁻² – іменник, прислівник; *багато*¹⁻² – прислівник, числівник, іменник; *безкрай*¹⁻² – іменник, прислівник; *близько*¹⁻² – прислівник, прийменник; *боком*¹⁻² – іменник, прислівник; *бордо*¹⁻² – іменник, прикметник; *бродом*¹⁻² – іменник, прислівник; *горе*¹⁻³ – іменник, прислівник, вигук; *десь*¹⁻² – прислівник, частка; *довкола*¹⁻² – прислівник, прийменник; *жаль*¹⁻² – іменник, прислівник). Функціональні омоніми виникають у результаті транспозиції» [10, с. 97]. У широкому розумінні транспозиція позначає будь-яке переносне вживання мовної форми. У вузькому розумінні транспозиція, або функціональна транспозиція, – перехід слова з однієї частини мови до іншої або його вживання у функції іншої частини мови. Таку транспозицію поділяють на неповну (синтаксичну) та повну (морфологічну). Неповна (синтаксична) передбачає зміну синтаксичної функції вихідного слова без зміни частиномовної належності. Повна (морфологічна) позначає утворення слова іншої частини мови. [3, с. 639].

За твердженням О. О. Селіванової, згідно з сучасними теоріями частин мови яскраві частиномовні ознаки властиві не всім елементам певного класу, тому доцільним є виокремлення ядра (домінанти) лексико-граматичного класу з найбільш спеціалізованими ознаками та периферії з розмитими властивостями класу, синкретизмом. За такого підходу частину мови кваліфікують як функціонально-граматичне поле [29, с. 440]. Явище перехідності частин мови поповнює периферію, причому периферійні зони частиномовних полів перетинаються та взаємодіють, тому процеси субстантивації, ад'єктивації, прономіналізації та ін. розхитують граматичну однорідність лексико-граматичних класів [29, с. 442].

Перехідні явища в межах частин мови є джерелом появи синкретизму. Синкретизм – «формальне нерозрізнення, злиття в одній формі різних мовних елементів» [25, с. 538–539]. У мовознавчій науці термін використовують у двох значеннях: «1) збіг функціонально різних граматичних категорій і форм в одній формі, наприклад, відмінковий синкретизм; 2) поєднання (синтез) диференційних структурних і семантичних ознак одиниць мови, що протиставляються одна одній в системі мови і пов'язані явищами перехідності» [15, с. 3]. Аналізуючи окремі різновиди перехідних явищ, Л. В. Шитик переконана, що «синкретичні одиниці, завдяки економії мовних засобів, передають складні відношення між явищами дійсності, слугують своєрідними конденсаторами семантичної місткості» [34, с. 143]. Постає питання, що відбувається в процесі переходу слова з однієї частини мови в іншу, яких морфолого-синтаксичних та семантичних змін зазнає похідна одиниця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

В українському мовознавстві функціональну омонімію досліджували О. Кушлик [26], С. Соколова [30], О. Шипнівська [33], Н. Глібчук [7], У. Добосевич [20], І. Джочка [16], Є. Кісь [22] та ін.

Перехідні явища в системі частин мови вивчали такі науковці: В. Ващенко [1], Л. Мацько [27], Д. Гринчишин [14], Г. Гнатюк [11], К. Городенська [12], Й. Дзендзелівський [17], І. Вихованець [4], О. Кушлик [26], А. Загнітко [21], А. Габай [5], Н. Глібчук [9], У. Добосевич [19], Є. Кісь [23] та ін.

Синкретизм однозвучних одиниць лексико-граматичних класів висвітлювали І. Данилюк [15], О. Кушлик [26], Глібчук [8], У. Добосевич [18], Є. Кісь [24] та ін.

Займенник досліджували Й. Дзендзелівський [17], І. Вихованець [2], К. Городенська [2], В. Ожоган [28], В. Горпинич [13] та ін.

Постановка завдання. Усі перехідні явища заслуговують на увагу дослідників, ми ж зупинимося лише на процесах транспозиції заперечних займенників, у результаті яких виникають функціональні омоніми. **Мета** дослідження – виявити випадки переходу заперечних займенників в інші лексико-граматичні класи, розкрити механізм утворення похідних мовних одиниць із урахуванням явища синкретизму мотивувальних займенників і слів інших частин мови, описати омоніми, які виникли на базі займенників указанного розряду. У процесі аналізу перехідних явищ будемо опиратися на три основні критерії виділення частин мови: семантичний, морфологічний, синтаксичний. Опис міжчастининомовних переходів допоможе у вирішенні складної проблеми

визначення частиномовного статусу однозвучних слів, яка виникає у практичному курсі морфології сучасної української мови. Уживання різних частин мови в нетипових для них синтаксичних функціях створює сприятливий ґрунт для транспозиції вже не членів речення, а й для явищ переходу з однієї частини мови в іншу. **Джерельна база дослідження** – «Словник міжчастининомовних омонімів сучасної української мови» [6], ілюстративний матеріал до якого було дібрано з різноманітних джерел – від фольклору та усного мовлення до художньої літератури, публіцистичного, конфесійного, наукового, офіційно-ділового, епістолярного стилів.

Виклад основного матеріалу. Як стверджує В. Горпинич, «займенникам властива невизначеність предметного значення кореня, відсутність номінативних відношень, надзвичайно широке і загальне значення, що й формує абстрактний характер їх семантики» [13, с. 137], тому абсолютно закономірно вони вступають у процеси транспозиції. Це підтверджує зібраний фактичний матеріал.

Заперечні займенники *ніхто*, *ніщо*, *ніякий*, *нікотрий*, *нічий*, будучи утворені від питальних за допомогою частки *ні*, виражають заперечення того лексичного змісту, який виражається відповідним питальним займенником, і граматичними особливостями не відрізняються від питальних.

У «Словнику міжчастининомовних омонімів сучасної української мови» зафіксовано п'ять омонімів із заперечними займенниками, а саме: *ніскільки*¹⁻² (займенник, прислівник), *нічий*¹⁻² (займенник, іменник), *нічого*¹⁻² (займенник, прислівник), *нічого*¹⁻² (займенник, прислівник) *ніякий*¹⁻² (займенник, прикметник). Розглянемо окремо кожен омонім. Заперечний займенник *ніскільки* має частиномовне значення вказівності, вступає у відношення міжчастининомовної омонімії тільки у граматичних значеннях називного і знахідного відмінків, може виконувати синтаксичну функцію частини складеного підмета чи частини додатка: – *То скільки вам, Тимоше, за цей малюнок?* – *Мамо, вони – Тарас*, – сказала дівчина й звела на нього очі, мов вибачаючись. – **Ніскільки.** *Це на спомин...* (В. Шевчук, «Син волі»). У наведеному контексті цей займенник «уживається для вираження повного заперечення якої-небудь кількості» [6, с. 322]. Зазнаючи адвербіалізації, займенникова форма *ніскільки* ніби «застигає», утрачає здатність відмінюватися: *А чабан Горпищенко тільки радіє в душі, дивлячись, як люди смакують його водою, бо її ніскільки не меншає від того, що все літо беруть і беруть*

(О. Гончар, «Тронка»); *Записавсь* [Заболотний] до аероклубу нібито скорше з мотивів вражеского самолюбства, хоча тепер, звісно, **ніскільки** не шкодує (О. Гончар, «Твоя зоря»). Транспозит **ніскільки** перестає відповідати на питання скільки?, утрачає категоріальне значення вказівності, набуває частиномовного значення ознаковості, але похідний прислівник, на наш погляд, зберігає зв'язок із мотивувальним займенником, між ними простежується зона синкретизму на рівні семантики. Аналізовану омопару об'єднує сема заперечення. Транспозит **ніскільки** відповідає на питання як?, якою мірою? Це означальний прислівник, що має значення «ні в якій мірі; ↔ присл. *нітрохи, зовсім*» [6, с. 322].

Ще дві омопари омографів, які є словоформами лексеми *ніщо* ілюструють процеси адвербіалізації. Омоформи **нічого**¹ й **нічого** стали базою для утворення прислівників, що мають різні значення. Займенникова форма **нічого** (початкова форма *ніщо*) вступає у відношення міжчастини-мовної омонімії тільки в граматичному значенні родового відмінка, зауважимо, що в реченні виступає додатком, залежним від присудка, вираженого інфінітивом. Цей займенник «уживається для позначення заперечного об'єкта дії або його відсутності. – *Чому ви перемогли? У нас в Америці думають усі: тому що у вас кожен такий бідний, що йому нічого втрачати і тому не шкода розлучатися з життям*» (міс Чінтер). – *Дурниці говорять у вашій Америці* (О. Довженко, «Щоденник») [6, с. 323]. Зміна синтаксичної функції цієї займенникової форми в реченні (з додатка на частину складеного прислівникового присудка) є підґрунтям для транспозиції і змін на рівні семантики. Транспозит набуває значення «не доводиться, не випадає» [6, с. 323], що ілюструє такий контекст: *А що дитина мала таке саме прізвище, як і Петро, син Івана Северина, то дивуватися було нічого: половина Панської Долини носила прізвище Северин, а половина – Полотнюк* (М. Матіос, «Москалиця»). Цей функціональний омонім може вживатися з іншим семантичним відтінком, а саме «не варто, не треба, нема чого»: *Ну, впаде ота романтична шалінка, якою трохи тішився* [Дмитро Іванович] *і яка вже й так злиняла од часу, ну, цуратиметься їй, й на його допомогу над докторською сподіватися нічого* (Ю. Мушкетик, «Біла тінь») [6, с. 323].

Займенникова форма **нічого** (початкова форма *ніщо*) також вступає у відношення функціональної омонімії тільки в родовому відмінку, виконує синтаксичну функцію додатка. Має два значення: 1. Уживається для позначення повної відсут-

ності предмета як об'єкта дії. *Чи батькові не доводилось читати нічого іншого, чи, може, Шевченкова поезія, тяжке життя і сама непокірна постать бунтівничого Тараса справили на нього таке велике враження, але “Кобзар” був для батька все* (Б. Антоненко-Давидович, «Слово матері»). 2. Розм. Уживається для вираження повного заперечення якої-небудь кількості; ↔ займ. **ніскільки**. *Почав Ведмідь хазяйнувати, у пасіці порядкувати: ...Дознались, кинулись до його – і меду не знайшли нічого...* (Л. Глібов, «Ведмідь-пасічник») [6, с. 323]. Транспозит **нічого** може бути означальним або предикативним прислівником, виконувати різні синтаксичні функції, а саме частини складеного іменного присудка, головного члена односкладного речення, обставини, неузгодженого означення. Похідне слово має три значення: 1. Непогано, може бути. *Варивон хитрувато примружився, підморгнув однією рудою кудлатою бровою, і Григорій в думці вже кається, що звернувся до нього. – Н-да! – слинить цигарку. – Сестричка моя двоюрідна, значить, з якого боку не подивись, нічого собі дівчина. Таку і на печі старости знайдуть* (М. Стельмах, «Велика рідня»); *Став я в болгарина. На весну й на літо найнявся. Платня нічого, краща, ніж в наших сторонах, а робота така, як на доброго вола...* (М. Коцюбинський, «Помстився»). 2. Непогано. – *Ну, як тобі? – припала до нього Соломія. – Та нічого... тільки дихати важко...* (М. Коцюбинський, «Дорогою ціною»); – *Як ся маєш? – запитав його хірург під час обходу палат і взяв за руку. Пульсу майже не було. – Нічого... Добре... Скажіть, докторе, жити буду? – прошепотів Карналюк, вдивляючись докторові, здавалось, в самісіньку душу* (О. Довженко, «Воля до життя»). 3. Не страшно. *Після купання він був мокрий, як вівця, і трусився, клацаючи зубами по чубуку. – Нічого. Вона висохне на сонці, – втішав сам себе Йонька, розуміючи під словом “вона” не одягу, а люльку* (Г. Тютюнник, «Вир»). На наш погляд, вихідна форма і транспозит репрезентують явище синкретизму на рівні семантики, бо мають спільну сему заперечення, але похідне слово наче «заперечує» її, розвиває протилежні значення, а саме ‘не погано’, ‘не страшно’.

Розуміємо, що перехід займенникових словоформ у прислівники – тривалий процес, інколи важко простежити ті зміни на якомусь етапі функціонування мови. І. Чапля в монографії «Прислівники в українській мові» розглядав адвербіалізацію як затяжний процес якісних змін граматичних категорій, унаслідок чого розвивається так звана морфологічна розгалуженість

та співвідносність прислівників. На його думку, «процес адвербіалізації стає завершеним лише тоді, коли нейтральне вживання однієї категорії при іншій приводить до втрати першою категорією своєї змінності й лексичної виразності» [35, с. 31].

Вартою уваги дослідників є лінгвістична історія займенникової словоформи в жіночому роді **нічий**, яка стала базою для іменника *нічия*, що набув нового значення: «Результат гри, при якому ніхто не виграв. Суперник довго оглядав поле, уважно вивчив свої нотатки і відмовився. Пуня зробив ще один хід і сказав, що дружня **нічия** влаштувала б усіх (Т. Прохасько, «З цього можна зробити кілька оповідань»); Антоніна Михайлівна робить отак все: швидко і непомітно. Не любить безпорядку, гомону і сварки. З нею тяжко посваритися. Навіть у картах уникає виграшу, намагається звести на **нічию** (Ю. Мушкетик, «Крапля крові»)» [6, с. 322]. Безперечно, це значення випливає із значення займенника: «який нікому не належить» [6, с. 322]. У результаті морфолого-синтаксичних процесів транспозит набуває частиномовного значення предметності, може узгоджуватися з прикметниками, займенниками прикметникового типу відмінювання, дієприкметниками в роді числі та відмінку, наприклад, *дружня нічия, кожна нічия, очікувана нічия*. Транспозиція розширює синтаксичні функції похідного іменника. Він може виступати підметом, частиною складеного іменного присудка, додатком, неузгодженим означенням, обставиною.

Заперечний займенник **ніякий** вступає у відношення функціональної омонімії у граматичних значеннях чоловічого, жіночого, середнього родів, усіх відмінків, а також однини і множини. Він має два значення: 1. Уживається для вираження повного заперечення. *І, може, все життя – тільки неспинний потяг, що **ніякий** машиніст не в силі змінити напрямку його руху по призначених рейках між відомими, сірими станціями? (В. Підмогильний, «Місто»); // Будь-який, який би не був. *Поїхати б і тобі. У безвість. Де тебе ніхто б не знав, де не догнали б тебе **ніякі** плітки, **ніякий** поговор... Зникнути, зчезнути! (О. Гончар, «Собор»).* 2. *ніякий* ні + ім. Уживається для заперечення якості, властивості, ознаки предмета. *І чому має припинитися залізничний рух? Чому немає повітряного? Чому не працює **ніякий** ні телеграф, ні телефон? Що там діється? (В. Винниченко, «Сонячна машина»).* За нашими спостереженнями, у розмовному стилі цей займенник зазнає ад'єктивації (від лат. *adjectivum* – прикметник) – виду конверсії (різновиду транспозиції), що полягає*

у переході слів інших частин мови в прикметник. Найбільше охоплює дієприкметники, значно менше – займенники й числівники [11, с. 11]. Лексичне значення цього транспозита «поганий, нічого не вартий» ілюструють контексти: *Актор був з Генріха Генріховича... абсолютно **ніякий** (Ю. Смолич, «Театр невідомого актора»); Приніс чоловік додому свою потовчену душу, а жінка, як подорожник, до всіх виразок приклалась. Що в неї й хата не хата, а так – прикалабок раю. У неї – на двох глупоти, у нього – розум на двох. У цьому твердому світі він, може, **ніякий** скраю, зате як прийде додому, – для жінки він цар і бог (Л. Костенко, «Маруся Чурай»).* В основі явища ад'єктивації займенників – втрата частиномовного значення дейктичності й набуття транспозитом якісного характеру ознаки, тобто атрибутивності. На наш погляд, прикметник-транспозит **ніякий** усе одно зберігає семантичний зв'язок із мотивувальним заперечним займенником. Сема заперечення простежуються і в аналізованому похідному прикметнику, але він водночас має нову сему 'поганий', яка свідчить про ад'єктивацію.

Висновки. Між лексико-граматичними класами слів української мови існують тісні взаємозв'язки. Заперечні займенники **ніскільки, нічий, нічого, нічого, ніякий** є транспонованими одиницями, тобто вихідними формами, які виявляють здатність уживатися у функції інших частин мови. Порівняльний аналіз як твірних слів, так і транспозитів дає підстави трактувати пари функціональних омонімів як синкретичні і взаємопов'язані одиниці, об'єднані спільністю семи чи сем. Займенники **ніскільки, нічого, нічого** зазнають адвербіалізації, при цьому змінюють категоріальне значення вказівності на ознаковість, виконують іншу синтаксичну функцію, «застигають» у вихідній словоформі, тобто стають незмінними. Займенникова форма лише жіночого роду *нічия* демонструє явище субстантивації, змінюючи частиномовне значення дейктичності на предметність. Транспозит **ніякий** зазнає ад'єктивації у всіх словоформах, набуває частиномовного значення атрибутивності. Аналіз омпар із заперечними займенниками показує тісний зв'язок морфології та синтаксису, свідчить про динамічні процеси в системі лексико-граматичних класів. Опис заперечних займенників як «учасників» перехідних процесів – це лише невелика частина тих виявів транспозиції, які відбуваються між частинами мови і потребують ґрунтовного вивчення. Перспективи дослідження вбачаємо в детальному й вичерпному описі омпар чи омокомплексів усіх розрядів займенників із урахуванням явища синкретизму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ващенко В. С. Явища переходу в системі частин мови. *Українська мова в школі*. 1953. № 6. С. 14–22.
2. Вихованець І., Городенська К. Теоретична морфологія української мови / за ред. І. Вихованця. Київ: Пульсари, 2004. 398 с.
3. Вихованець І. Р. Транспозиція. *Українська мова. Енциклопедія*. Київ : Українська енциклопедія ім. М. Бажана, 2000. С. 639.
4. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті : монографія. Київ : Наукова думка, 1988. 256 с.
5. Габай А. Ю. Синтаксична прислівникова транспозиція в сучасній українській літературній мові: монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. 232 с.
6. Глібчук Н., Добосевич У. Словник міжчастиномовних омонімів сучасної української мови. Львів : Апріорі, 2016. 640 с.
7. Глібчук Н. М. Вербалізація вигуків та звуконаслідувальних слів у площині функціональної омонімії. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2020. Вип. 72. С. 63–75.
8. Глібчук Н. М. Синкретична природа незмінюваних прикметників. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2016. Вип. 63. С. 13–23.
9. Глібчук Н. Препозиціоналізація у площині міжчастиномовної омонімії. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2018. Вип. 68. С. 58–67.
10. Глібчук Н. Синкретизм у площині функціональної омонімії. *Україноцентризм наукового сумління: збірник наукових праць на пошану професора Зеновія Терлака*. Львів: Ліґа-Прес, 2014. С. 91–113.
11. Гнатюк Г. М. Ад'ективація дієприкметників у сучасній українській літературній мові. *Мовознавство*. 1983. № 1. С. 19–29.
12. Городенська К. Г. Вираження неозначеної кількості засобами української мови. *Мовознавство*. 1978. № 4. С. 18–21.
13. Горпинич В. О. Морфологія української мови. Київ : Академія, 2004. 336 с.
14. Гринчишин Д. Г. Явище субстантивації в українській мові (субстантивація прикметників). Київ : Наукова думка, 1965. 112 с.
15. Данилюк І. Г. Синкретизм у системі частин мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Донецьк, 2006. 20 с.
16. Джочка І. Ф. Семантико-граматичні параметри омокомплексу як. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*. 2021. № 88. С. 79–88.
17. Дзендзелівський Й. О. Проніміналізація в українській мові. *Українська мова в школі*. 1995. № 1. С. 14–20.
18. Добосевич У. Б. Міжчастиномовний синкретизм як вияв експресії. *Записки з українського мовознавства*. Одеса, 2024. Вип. 31. С. 160–172.
19. Добосевич У. Б. Модалізація самостійних частин мови: семантико-граматичні зміни. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород, 2024. Т. 1, вип. 33. С. 43–50.
20. Добосевич У. Б. Субстантивація як вияв транспозитивних можливостей різних частин мови. *Лінгвістичні студії: зб. наук. праць*. Донецьк : ДонНУ, 2011. Вип. 22. С. 91–97.
21. Загнітко А. П. Прийменники у структурі тексту: первинні і вторинні вияви. *Лінгвістичні студії: зб. наук. праць*. Донецьк : ДонНУ, 2007. Вип. 15. С. 120–131.
22. Кісь Є. Б. Екстралінгвальний чинник як передумова розвитку функціональної омонімії (на прикладі інтер'ективації іменників). *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. 2023. Вип. 2 (50). С. 200–207.
23. Кісь Є. Б. Транспозиція іменників у предикативні прислівники із семою позитивної оцінки. *Закарпатські філологічні студії*. 2024. Т. 1, вип. 34. С. 37–41.
24. Кісь Є. Б. Синкретично-потенційні функціональні омпари іменник / прийменник у сучасній українській літературній мові (на базі ГРАКу). *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2023. Том 34 (73) № 4. С. 8–13.
25. Кочерган М. П. Синкретизм. *Українська мова. Енциклопедія*. Київ : Українська енциклопедія ім. М. Бажана, 2000. С. 538–539.
26. Кушлик О. П. Омонімія незмінних класів слів : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Львів, 2000. 20 с.
27. Мацько Л. І. Інтер'єктиви в українській мові : навчальний посібник. Київ : КДПІ, 1981. 131 с.
28. Ожоган В. М. Займенникові слова у граматичній структурі сучасної української мови. Київ, 1997. 230 с.
29. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.

30. Соколова С. В. Транспозиційні передумови розвитку функціональної омонімії в українській мові (на матеріалі лексико-граматичного класу прислівників) : монографія. Київ : Альфа-М, 2010. 207 с.
31. Сучасна українська літературна мова : морфологія / за ред. акад. АН УРСР І. К. Білодіда. Київ: Наук. думка, 1969. 583 с.
32. Тараненко О. О. Омоніми. *Українська мова. Енциклопедія*. Київ : Українська енциклопедія ім. М. Бажана, 2000. С. 402.
33. Шипнівська О. О. Міжчастиномовна морфологічна омонімія сучасної української мови : монографія. Київ : Центр учбової літератури, 2021. 192 с.
34. Шитик Л. В. Феномен синкретизму в проекції на мовні рівні. *Вісник Черкаського університету. Серія Філологічні науки*. 2009. № 169. С. 132–145.
35. Чапля І. К. Прислівники в українській мові. Харків : Вид-во ХДУ, 1960. 124 с.